

ЈОВАН ЧАБЕНОВИЋ

НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ ИЗ ВАСОЈЕВИЋА У ЗБИРЦИ П. А. РОВИНСКОГ

Велики скупљачи народних пјесама нијесу долазили у Васојевиће када су путовали по Црној Гори и другим нашим крајевима. Вук није стигао да посјети Куче, Васојевиће и нека друга брдска племена, а није имао сараднике из тих племена.¹ Сима Милутиновић је боравио у Бјелопавлићима, Морачи и Ровцима, али није у Васојевићима.² Његошеви пјевачи, судећи према садржини *Огледала српског*, нијесу знали пјесме о Васојевићима.

Народне пјесме из овога краја су ипак касније сакупљане, али вријеме је однијело много онога што је у Вуково и Његошево доба било у зениту. Крајем XIX вијека народну екипу је сакупљао по Црној Гори руски научник Павле Аполонович Ровински, посљедњи значајнији скупљач и истраживач црногорске народне епике и први који је сакупљао и проучавао народну поезију у Васојевићима.

Ровински је на Цетиње дошао с прољећа 1879. и у Црној Гори је провео са прекидима преко 30 година. У том периоду је широко проучавао ову земљу, њену историју, фолклор, поезију

¹ Боривоје Маринковић спомиње више од 70 Вукових пјевача народних пјесама, међу њима нема ни једног из Васојевића. „Вукови певачи — библиографски преглед“ у књизи: Вук Стефановић Караџић: *О српској народној поезији*, Просвета, Београд, 1964, 315—337.

² Милутиновић је имао сарадника из Васојевића. Двије пјесме у *Пјеванији црногорској и херцеговачкој*, бр. 158 и 159 (о убиству цара Уроша и о краљу Вукашину) послао је Милутиновићу Мојсије Зечевић, игуман манастира Бурђевих ступова. У рукописној заоставштини Симе Милутиновића пронашао је др Владан Неђић још три народне пјесме које је добио од игумана Зечевића. Једна говори о отмици жене Вука Брајотића коју је дјевер са четом спасао исте ноћи када су је Турци уграбили. Неђић напомиње да је варијанта Ровинског знатно развијенија. Остале двије пјесме су десетерачке хронике о савременим догађајима: „Бој на Иванковцу“ и „Војевање Караборђево у Старом Влаху“. (Владан Неђић, „Рукопис Милутиновићеве Пјеваније“, *Прилози П. П.*, 1958, св. 3—4, стр. 238—246).

и друге видове духовне и материјалне културе. Напоредо с тим скупао је народне пјесме из Васојевића. Овај крај га је привукао и заинтересовао због занимљивог племенског и друштвеног живота, а и зато што није био заступљен у зборницима народне поезије, Вуковом, Његошевом, Милутиновићевом и другим. Пјесме које је чуо у Васојевићима сматрао је оригиналним и новим по садржини, у њима је нашао неке особености духа и облика. Зато им је дао највише мјеста у збирци, њима се теоријски највише бавио.

Прве резултате свога сакупљачког рада у Васојевићима Ровински је објавио у часопису *Црногорка* 1884. године, гдје је сакупио значајну грађу о овом племену. У часопису је објавио бројне народне пјесме и изложио своје погледе на народну поезију. Пјесме објављене у овом часопису чине језгро његове збирке. Касније је у посебној књизи у избору саопштио богату пјесничку и етнографску грађу.³

Већину пјесама Ровински је сам записао у народу, мањи број је добио од пријатеља, а само поједине пјесме је узео из часописа који су излазили у Црној Гори.

По угледу на Вука, Ровински је пјесме подијелио на мушке и женске. Епске пјесме из Црне Горе сврстао је у четири групе: пјесме мистичне садржине (двје), пјесме о Скендербегу (двје), општесрпске пјесме (пет) и пјесме о Васојевићима (седамнаест). На крају су пјесме које не говори о јуначким догађајима овога племена него се односе на друге крајеве: једна је ускочка, двје о првом српском устанку, једна о Иву Подгорици, једна о Лазару Пецирепу и једна о боју Руса и Турака. Дакле, пјесме из Васојевића су најбојније, чине основни садржај збирке. Записане су већином од пјевача из Васојевића, од њих потичу и поједине пјесме из других тематских цјелина (из групе општесрпских, ускочких, о Караџорђу, о Иву Подгорици, о Скендербегу).

У свом обимном дјелу о Црној Гори руски научник је приказао историју Васојевића и њихов духовни живот. Поезију је проучавао у повезаности са другим облицима живота у прошлости.

Васојевићи су, каже Ровински, крај који је нешто више од 60 година у заједници са Црном Гором. „Живот овога племена текао је сасвим у другом правцу“, па се васојевићка традиција, па чак ни име, не јавља у старијим збиркама црногорских пјесама.⁴ Особеност историјског предања племена, по Ровинском, чини његова борба за независност, не само против Турака него и против других племена, у првом реду Куча, Ровчана, Морачана, Братоножића и др. Непријатељства Васојевића са Кучима

³ Дјело П. А. Ровинског о Црној Гори објављено је у пет књига под насловом *Černogorija v jejo prošlom i nastojašćem*, Санктпетербург 1888—1909. Народне пјесме и поглавље о језику налазе се у т. II, св. 3, Петроград, 1905.

⁴ Ровински, Черногоорија ... 21.

била су најизразитија и најдуже су трајала јер су Кучи неко вријеме држали Васојевиће у потчињености.

По мишљењу Ровинског, Васојевићи су се почели расељавати из Лијеве Ријеке средином XVI или почетком XVII вијека. У писаним документима племе се помиње много раније, али није очувана епска традиција о његовој даљој прошлости.

Прве пјесме из збирке Ровинског опјевају догађаје са краја XVI или са почетка XVII вијека, а последијдне говоре о борбама Црногораца и Турака око Плава и Гусиња послје берлинског конгреса (1879). Дакле, пјесме из ове збирке обухватају догађаје у временском размаку од два и по вијека. У збирци Ровинског нема посебних пјесама о првом расељавању Васојевића, али се трагови тога догађаја називу у пјесми о Вуку Брајотићу који је убио пашу и побјегао од Турака и Куча из Лијеве Ријеке. О Вуку Брајотићу има и друга пјесма која говори о једном каснијем турском нападу на Лијеву Ријеку почетком XVII вијека (1614 или 1625). Ровински сматра да је до општег расељавања овога племена дошло послје првог турског пустошења Лијеве Ријеке, када, по предању, за седам година у племену није имао ко ватру пропирити. Тада су се иселили Карачићи и нека друга познатија братства.⁵

Већ на први поглед примјетна је тематска разноврсност у овој збирци. То, поред осталог, указује на међусобну повезаност наше народне епике у разним крајевима. Репертоар народних гуслара и у овом племену садржавао је пјесме о многим догађајима и јунацима из историје српског и других народа. Готово све збирке народне поезије из Црне Горе садрже пјесме о јунацима и догађајима из разних крајева наше земље. И у збирци Ровинског налазе се пјесме са ужом племенском, али и са широм народном оријентацијом. И у Васојевићима, као и у другим црногорским племенима, пјевало се о косовским јунацима, котарским ускоцима, о борбама за ослобођење Србије и др.

Ровински је записао пјесме већином од пјевача из Васојевића. Од Борба Букића забиљежио је седам пјесама, од Мира Дедовића са Полице — четири, од Миње Радоњића из Андријевице — три, од Вукоте Ковачевића из Божића — двије. По једну пјесму записао је од Луке Паунова Вешовића, Букана Вешовића, Илије Вукићевића из Трпче и од Османа Абдулаха из Гусиња. Неки пјевачи су казивали пјесме о догађајима и јунацима из других племена и крајева. Ровински је записао двије пјесме о Бурбу Кастриоту Скендербегу од Вукоте из Божића, једну ускачку и једну о првом устанку од Миње Радоњића. О неким пјевачима Ровински не даје ни основне податке, нпр. „Милан из Доње Ржанице“, „Богдан син попа Милића“ и сл.

⁵ Ровински, Црногорија ... 292.

Као што је примијетио руски научник Путилов,⁶ Равински није поклатио потребну пажњу пјевачима зато што се у другој половини 19. вијека проблем ауторства пјевача у науци још није постављао. То је пропуст Ровинског јер су васојевићки пјевачи, по ријечима Путилова, врло успјешно прерађивали епску традицију изграђујући на њеној основи локални епос у коме су се на особан начин сусретале типичне црте племенске епике (локална географија, мотиви међуплеменских сукоба, крвна освета, породични савези) и шире епске црте које карактеришу мотиви борбе против Турака, четовање и хајдучија са елементима националне свијести и сазнања о међунационалној сродности.

Ровински је распоредио пјесме према хронологији догађаја које опјевају. Најстарије догађаје обрађују двије пјесме о мегданима: *Погибија Арапа и Ракете Рајовића* и друга *Ага од Мегдуна и Јован Вишићи*. Судећи по садржини, ове пјесме имају примјесе из новијег времена и садрже разне анахронизме.

Мегдани испуњавају главну садржину ових пјесама, али ту су приказани и неки врло стари облици народног живота. Главни јунак прве пјесме Ракета Рајков — отац попа Ракетића, живио је у старијем периоду племенске историје. Ровински претпоставља да је Ракета погинуо 1595. године. Зато ову пјесму ставља на прво мјесто своје збирке.⁷ Сиже народне пјесме о Ракети у збирци Ровинског је у овоме: Арапин од Стамбола лута по турским земљама и градовима и тражи противника да са њим дијели мегдан. Пошто дође у Подгорицу, подигне шатор, а подгорички бег Османагић огласи својим поданицима овај изазов, нудећи хиљаду дуката ономе ко Арапу изађе на мегдан. На глас о мегдану Ракета Рајовић дође у варош гдје се састане са Османагићем ради договора о мегдану. Али Арап се препао од непознатог противника, па је смислио необичну подвалу: на мјесту двобоја ископао је рупу и сакрио брата. На мегдану Ракета је посјекао Арапа и узео му сабљу и коња, али сакривени Арап из јаме изненада је убио кубуром Ракету, и главу би му одсјекао да га није предухитрио Османагић. Тако је бег осветио Ракету, указао му дужне почести, укопао га и дао му за душу. У Васојевиће је послао Ракетина коња, оружје и хиљаду дуката. Од тих новаца поп Ракетић је подигао цркву као задужбину свога оца. То је чувена Ракетића црква у Лијевој Ријечи која је била дуго времена центар гдје се племе окупљало.⁸

⁶ Б. Н. Путилов, „П. А. Ровински — сакупљач, издавач и истраживач црногорске епике“, (предговор збирци пјесама, у рукопису, на руском језику. Књигу је припремио за штампу у издању „Обода“ Цетиње Нико С. Мартиновић).

⁷ Радослав Вешовић је записао народно предање о овом догађају које је дуго живјело у Лијевој Ријечи. Предање садржи више података него пјесма. О попу Ракетићу Вешовић наводи у својој књизи једну народну пјесму (*Племе Васојевићи*, Сарајево, 1935, стр. 284).

⁸ Р. Вешовић, цит. дјело, стр. 125.

По мишљењу Ровинског, производ новијег времена у пјесми је спомињање Османагића у вријеме када они, по њиховом породичном предању, још нијесу били примили ислам. Новијег је датума и спомен „српске механе“ у Подгорици и употреба кубурлија. У основи ове пјесме је, сматра руски научник, неко старо предање о мегдану. Али највећу занимљивост у пјесми представља необичан мотив погибије мегданције на превару.

У најстарије пјесме ове збирке Ровински убраја пјесму *Ага од Медуна и Јован Вишњић* која је забиљежена од пјевача Луке Поповића из Куча. Пјесма опјева мегдан турског и васојевићког јунака који се догодио у Кучима. Према томе, ова пјесма није васојевићка ни по чему сем по главном јунаку из тога племена. У ствари, то је варијанта Вукове пјесме *Ага од Медуна и Јован Бабовић* (Вук СНП IV, 19). Васојевићка пјесма је два пута дужа, у њој су, по ријечима Ровинског, испуњена она мјеста која су врло важна за боље разумијевање пјесме, а има варијаната које су у већој мјери природне.

Интересантно је објашњење Ровинскога о томе како се породице Бабовићи и Вишњићи помињу у разним варијантама ове пјесме. Бабовићи и Вишњићи су живјели у Лијевој Ријеци, али су ови посљедњи касније, вјероватно у вријеме настанка пјесме, играли важнију улогу у животу племена по богатству и снази рода. Они су имали већи утицај на догађаје, па је главни јунак васојевићке пјесме добио њихово презиме⁹.

Двије пјесме из ове збирке говоре о већим нападима Турака на Васојевиће. Један турски поход на Лијеву Ријеку био је посљедица међуплеменских непријатељстава између Васојевића и Братоножића. Пјесма „Ударац на Васојевиће 1625“, по мишљењу Ровинског, представља познију обраду народног предања. Напад Турака на Лијеву Ријеку изазвао је братоношки војвода Пејо Станојев који се жалио султану на Васојевиће и тражио од њега заштиту —

од зулума од Васојевића . . .
 царске цаде нама прекидоше,
 Сваку срећу нама одузеше,
 одузеше воду на Ножицу,
 узеше ни зелене планине . . .

Путеви, воде и пашњаци били су чести узроци међуплеменских сукоба. Тако је и према овој пјесми братоношко племе живјело стијешњено и угрожено на малом каменитом простору без воде и пашњака. То је било вријеме када су Васојевићи потискивали сусједна племена Братоножиће, Пипере и др. Према

⁹ Ровински, *Черногорија* . . . 294.

Варијанту ове пјесме забиљежио је Новица Шаулић, али се догађај опјеван у тој пјесми приписује Јовану Брајотићу који дијели мегдан са Мугом од Медуна („Мегдан Јована Брајотића“, у књизи: *Српске народне пјесме*, књ. I, св. 1, Београд, 1923, стр. 26—29). Шаулићева збирка садржи многе пјесме које су, у ствари, варијанте пјесама из збирке Ровинског.

предању, Васојевићи су понекад били у непријатељским односима са Братоножићима због граничне рјечице Ножице коју су им Васојевићи одузели и срушили им манастир(?). На жалбу братоношког војводе султан шаље везиру ферман, и везир наређује пећком паши да поведе војску на Лијеву Ријеку. У томе походу турска војска се зауставила близу Лијеве Ријеке, а паша је затражио од попа Ракетића племенске главаре, дванаест дјевојака, попову жену и кћер. Васојевићи нијесу пристали на таква понижења и Турци су их напали. Према васојевићкој традицији, коју пјесма Ровинског не спомиње, у овом нападу на страни Турака учествовали су и Братоножићи, па је поп Ракетић посјекао тридесет Братоножића. У овом догађају видног учешћа узео је Вук Брајотић који у традицији племена представља крупну личност. Ровински за Брајотића каже да је славна личност у народним пјесмама, он мисли да је живио у првој половини 17. вијека. Посјекао је 74 главе, међу другима и пашу Махмутбеговића. Али у збирци Ровинског о томе јунаку постоји само једна пјесма, па ни у њој Брајотић није главни јунак. И овдје се јавља случај да херојски лик из усменог предања нема узвишено мјесто у пјесмама као у народној традицији.¹⁰

Према народном предању које биљежи Ровински, од Вука Брајотића почиње исељавање Васојевића из Лијеве Ријеке у Доње Васојевиће. Брајотић се плашио турске освете због убиства паше, али још више кучког војводе Лала, па се са својим братством иселио у Трешњево.

Пјесме Ровинског, као и народна традиција о међуплеменским сукобима, често садрже опречна гледишта о истим догађајима јер свако племе оправдава поступке својих јунака, а кривицу налази код другог. Само ријетки људи су се издизали изнад уског племенског партикуларизма о чему има примјера у народним пјесмама. И у овим пјесмама лако се препознаје племенска припадност пјевача.

Према традицији, коју пјесме из ове збирке не помињу, са Брајотићем је четовао Лека Мали Биновић и плијенио турска стада. Лека је био мањи од пушке, толико неугледан да се крио за чемериком! Када су хајдучи бјежали, Вук је носио Леку на леђима. Једном је са Вукових рамена убио истакнутог турског јунака¹¹.

У другој пјесми у којој се говори о отмици његове жене Вук Брајотић нема видну улогу у догађајима. Отмица лијепе жене је чест мотив у српскохрватској народној епизи јер су Турци приликом купљења харача вршили и таква насиља у нашем народу. Васојевићка пјесма о отмици жене Вука Брајо-

¹⁰ О истом догађају у новије вријеме забиљежена је народна пјесма „Завјетина и побједа над Турцима“ (Новица Шаулић, Српске народне пјесме, књ. I, св. 1, 48—51).

¹¹ Лалевих — Протић, *Васојевићи у црногорској граници*, Српски етнографски зборник, V, 1903, стр. 539—540.

тића представља својеврсну обраду овога мотива. Ова пјесма слична је по садржини једној пјесми из *Огледала српског* (LXI)¹².

Приликом једног логоровања турске војске у Кучима, војвода Лале је наговорио требињскога пашу харачлију да отме жену васојевићког јунака. На глас о тој отмици чобани Брајотића су пошли у потјеру и нашли Турке на Медану гдје се веселе богатом плијену. Ту су их напали и многе поубијали, а пашу заробили и сурово казнили. Главни јунак у овој акцији је Марин дјевер Јован а не њен муж Вук Брајотић по коме пјесма носи наслов¹³. За отмицу своје жене Вук сазнаје касно и не учествује у догађајима. Али прије расплета он хоће своју жену да казни јер сумња у њено поштење, али га његов брат у томе спречава. Због оваквог односа увријеђеног мужа према жени, Ровински сматра ову пјесму истинитијом и бољом у умјетничком погледу него што је пјесма са сличним мотивом у *Огледалу српском*. И ова пјесма изражава међуплеменски антагонизам Васојевића и Куча. То се огледа у негирању херојског лика кучког војводе Лала у васојевићким пјесмама. У књижевном погледу пјесма о отмици младе жене је занимљива, сликовита, развијена, динамична, али има неусклађености међу појединим дијеловима. Два сижеа неко вријеме теку паралелно. Развијености овога мотива доприноси активна улога дјевера и отете жене, као и драматичан сусрет Вука Брајотића и његове жене. На жалост, пјесма није добро забиљежена, па је њен језик мјестимично нејасан и непостичан.

Ровински детаљно поређује ову пјесму са сличном варијантом у *Огледалу српском* и закључује да је Његошева пјесма боље редигована и да су каснији пјевачи проширили васојевићку пјесму. Према томе, пјесма у збирци Ровинског је старијег постанка, али је у новије вријеме претрпјела велике измјене. Ровински сматра да пјесма из *Огледала* није послужила као узор пјевачу васојевићке пјесме него је постојала нека „прапјесма“ из које су се развиле обје ове пјесме¹⁴.

Пјесме о четовању чине најбројнију групу у овој збирци. Послије ширења Васојевића по Нахији, тежиште племена се премјешта из Лијеве Ријеке у Доње Васојевиће, али огњиште племена, његово језгро за дуго остаје у Лијевој Ријечи која је била резерва племена. Одатле су се попуњавала насеља на истоку, дизале чете, ту се одржавао дух отпора и борбености у оном дијелу племена који је живио на турским агалуцима. Ровински је у уводној студији опширно указао на разлике четова-

¹² У Вуковој збирци, по ријечима Вешовића, једна пјесма говори о отмици Маре Брајотића, која се односи на догађаје послје 1612/1613 године. Вешовић, 283.

¹³ Ровински, *Черногорија*... 297—300.

¹⁴ Пјесма из збирке Новице Шаулића „Како се паша женио Брајотића Маром“ варијанта је ове пјесме са мањима разликама. У Шаулићевој пјесми паша зулумџар је од Пећи, војвода кучки је Радоња, турски логор је на Златици.

ња у Васојевићима и у Црној Гори. Са својим агама и беговима, каже Ровински, Васојевићи су дуго живјели у миру, чак су их турски феудалци штитили од турских чиновника, понекад су им помагали у борбама са сусједним племенима. То потврђују и други аутори, као Андрија Јовићевић у дјелу *Плавско-гусињска област*.

Хајдучке борбе у овом крају попримају веће размијере у другој половини XVIII вијека. Чести су били сукоби васојевићких чета са колашинским Турцима који су у Колашин дошли са разних страна и почели да пљачкају околина племена, најчешће Морачане и Васојевиће. Због тога су васојевићки четници нападали Турке ради заштите народа од турског зулума. По ријечима Ровинског, „шићар“ је често био најважнији циљ похода црногорских чета, док васојевићки четници нијесу били вођени таквим мотивима, јер за то није било велике економске нужде.

Друга разлика између четовања у Црној Гори и у Васојевићима, по Ровинском, била је у томе што је у Црној Гори постојала централна власт у Личности владике без чијег се знања нијесу предузимале веће акције. У Васојевићима такве централне власти за дуго није било. Она се јавља тек око половине XIX вијека појавом снажне личности Мојсија Зечевића, игумана манастира Бурђевих ступова. Зечевић је Васојевиће припојио Црној Гори и власти црногорског митрополита и сам се сматрао његовим представником. Поред тога, по мишљењу Ровинског, у Васојевићима нијесу играле већу улогу војводе, кнежеви и други представници власти, ако се нијесу истицали личним способностима и врлинама. Међутим, војводе су у неким племенима, нпр. у Кучима, имале велику власт, поједини од њих су чак ступали у званичне односе са сусједним државама.

Ове особености из прошлости Васојевића нашле су израза и у епским народним пјесмама тога племена.

У овим пјесмама опјевани су најстарији харамбаше: Милош Марковић (Милош Биновић), Иван Лакушић, Божо Вешовић и др.

Милош Марковић спада међу најистакнутије личности у традицији и епници овога племена. Народна поезија је успјела да овај лик снажније уобличи, да му да више замаха и животности. О Милошу Марковићу Ровински је објавио двије пјесме: *Четовање Марковић Милоша* и *Погибије Марковић Милоша*. У првој пјесми се говори како Марковић води чету са Иваном Лакушићем преко Кома на планину Љубан. Ту четовеће одређују куда да поведу чету. Милош одлучи да нападне Хас гдје живе злогласни Булагићи, велики народни зулумћари и тлачитељи. Они, како пјесма каже:

тешки зулум сиротињи раде:
умзимају данке и араче,

а све купе ситне четвртине
и порезе од седам година,
узимају цареву мирију.
Сиротињи зулум одолио,
већ јој у то живовања нема.

Али други четовоћа, Лакушић, неће да иде у Хас јер је већ три пута узалудно водио чету на Булагихе:

Каква бјеше кула и авлија:
баш да пукне муња од облака
не би њојзи квара учињела,
а камоли рука од јунака!

Лакушић хоће да води чету у Пештер да уграби „шићар“ од шездесет волова. На то му харамбаша Марковић каже:

Нека ћара и нека белаја,
ајд' идимо на нашег душмана!

У овој пјесми јављају се два мотива четовања о којима је говорио Ровински поребујући циљеве похода црногорских и васојевићких чета. И пошто нијесу могле да се сложе о мјесту и циљу напада, харамбаше подијеле чету и одведу дружине у разним правцима. Пјесма прати кретање дружине Марковића и њен напад на „дворове Булагиха“ (што се десило према усменој традицији код Бурђевих ступова). Од браће Булагиха само један је био код куће, а остали су пошли „низ нахију“. Али и тај један Булагих је растјерао чету Марковића и ранио харамбашу Милоша, који „нити паде нити се препаде“ него се довуче до оближњег луга и ту ископа „ендек“. Ујутро бег пође крвавим драгом за хајдуком и нађе га у рову. Сигуран у своју побједу, бег му каже:

Курво једна, Марковић Милошу,
што си досад јунак учинио
то ће бити твоје грјешне душе,
што ћеш посад, Милош, учињети,
то ће бити све о моје душе.¹⁵

Бег пође да ухвати рањеног хајдука, али га овај уби. На глас о беговој погибији дотрче сви Булагихи и Милош их на сличан начин све побије. Најзад, рањеног харамбашу посљедњи напада стари Булијан на коњу — „с атом њега старац прескочио“ говорећи му патетично:

ласно ти је тиће перушати,
но ја мука орла дочекати.

¹⁵ Мјесто није добро записано, као ни многа друга у збирци. Ми га нијесмо исправљали.

У овај сцени има нечег театралног и непримјереног ситуацији коју приказује. Из заклона Милош убије и последњег бега, па позива своје преплашене другове да посијеку старога бега и изнесу рањенога харамбашу из турске земље. Хајдуци се тада појављују, покупе благо по беговој кући и Милоша спасу из опасности. На Љубану планини раздвојене чете се састају. Лакушићева дружина заплијенила је крупан „шићар“ — пештерске волове које хајдуци међу собом подијелише. Поход Лакушићеве чете није приказан, о њеном путу говоре само четири стиха. Пјевач је оставио пјесму непотпуном због друштвених обзира и из тежње за концентрацијом радње. У пјесми су дате двије концепције борбе: једна херојска чији је циљ остварење слободе и друга чији је циљ „лолеми шићар“. Али ове двије концепције нијесу међусобно толико удаљене како изгледа на први поглед. У Шаулићевој пјесми та разлика је потпуно укинута. И Милош и Иван воде чете на „српске зулумћаре“. Фабула пјесме у збирци Ровинског изграђена је на неувјерљивој основи, нарочито је стилизована сцена у којој Булагићи појединачно нападају рањеног хајдука и гину. Борба је вођена и завршена као да у селу и у читавом крају нема других Турака који би Булагићима прискочили у помоћ. У пјесми су успјешно приказани односи међу ликовима, а централно мјесто заузима харамбаша Милош¹⁶.

У другој пјесми о истом јунаку „*Погибија Марковић Милоша*“ приказани су непријатељски односи Куча и Васојевића у вријеме војводе Радоње када су Васојевићи били под доминацијом Куча. Догађај који пјесма казује десио се, по мишљењу Ровинског, прије 1737. године. У то вријеме су васојевићке чете залазиле дубоко у Србију. Један од четовоћа био је Милош Марковић. Према казивању пјесме, на њега се жале представници турске власти¹⁷. У пјесми се каже како Марковић

тежак зулум у Србији гради:
он препире торе и оборе,
а и гони коње и волове,
и он руши господске дворове . . .

¹⁶ Варијанта ове пјесме објављена је у збирци Борђија Драговића Буричковића (*Црногорске јуначке пјесме*, I, Цетиње, 1910) под насловом „Девет Булагића“. Пјесма је датирана „око 1714 године“. У напомени уз пјесму каже се да је пјесму „приближежио Саво Оровић, подофицир из Лијеве Ријеке“. Не наводи се име пјевача од кога је пјесма записана, вјероватно је Оровић записао пјесме од неког из Лијеве Ријеке. Оровићева пјесма је, у ствари, варијанта пјесме из збирке Ровинског, али без неких пренаглашених мјеста. Код Буричковића нема спомена о томе да је пјесму раније објавио Ровински. Другу варијанту објавио је Шаулић под насловом „*Погибија Булагића и Ганић бега*“ (Српске народне пјесме . . . стр. 80).

¹⁷ Ровински каже да је тврдња о плачки цркава, која је приписана Марковићу, била клевета (*Црногорија* . . . 303).

Дмитровицу цркву развалио
и црквно благо покупио,
па га носи у Голеш планину,
ш њиме рани од горе ајдуке
који бију по Србији Турке.

Због тога војвода Радоња одлучи да убије Милоша на превару. Као мамац му служи Милошев сестрић Паун Станковић Куч који је обећао кучком војводи Радоњи да ће домамити свога ујака Милоша на збор Куча. Због те услуге војвода Радоња обећао је Пауну своју кћер за жену. Пјесма приказује Станковићево притворство нарочито у сцени када наговара Милоша да са васојевићким војводом Радулом Поповићем пође на збор Куча, тобоже:

да бисте се с њима помирили,
да стојимо један код другога,
да не цапа један од другога,
да чобани за'дно пасу овце.

Војвода Радуле посумња у искреност ових ријечи и каже Марковићу:

О Милошу, од краине крило,
богме те не Кучи преварити,
оба ћемо тамо погинути,
е су Кучи пријеваре старе.

И два јунака одлазе на збор Куча на Царине. Војвода Радоња осорно разговара са Милошем и испитује га о његовим походима у Србију. Харамбаша Марковић признаје да је водио чете по Србији, али не ради пљачке него да брани рају од Турака. Цркву није опљачкао него јој је прилоге давао. Војвода га пита откуда му тако богато оружје и необичан коњ. Он и за то даје усвјерљив одговор. Разговор се тако жустро води да драматика пјесме расте и достиже врхунац када један плаћеник из другог племена (Мрчарица Перо) с леђа пуца у осуђеног харамбашу. Схвативши да је преварен и издан, рањени Марковић дозива свога сестрића тужним гласом:

Мој сестрићу, Станковић Пауне,
ајде приђи да ми ране видаш
и узми ми свијетло оружје
да ми Кучи не носе оружје.

Поун пође к Милошу, али:

он не иде да му ране вида,
но он иде да му токе скида.

Кад се издајник приближио Милошу, он га уби кубуром и зајева:

Благо тебе, Станковић Пауне,
кад погибе јунак од јунака;
мене ками доброме јунаку,
кад погибо јунак од погана.

У том тренутку Кучи посијеку харамбашу Милоша и узму му оружје, а војводу Радула пуне. Према традицији коју је забиљежио др Радослав Вешовић у својој књизи о Васојевићима, Марковић је убијен „на протест плаво-гусињских бегова због његова хајдуковања“¹⁸. То показује пјесма у збирци Новице Шаулића у којој се Шабан-бег од Гусиња жали војводи Радоњи на Милоша и нуди му велико мито да погуби васојевићког хајдука¹⁹.

Догађаји опјевани у овој пјесми указују на међуплеменске сукобе, што подсјећа на сурове приче Марка Миљанова. Драматика догађаја је изграђена психолошким мотивисањем поступка личности.

Боље од других епских јунака индивидуализован је лик харамбаше Милоша. Његов сестрић Паун је човјек без моралних обзира, лаком на богатство, грамзив, лукав и бескрупулозан, а у пресудним моментима брзоплет. Војвода Радоњић је моћна али сурова личност која доминира скупом племена и управља догађајима. Према забиљешци Ровинског у *Црногорки* 1884. године, уз ову пјесму, војводи Радоњи није било стало за Милошеву пљачку која, у ствари, није ни постојала, него му је било криво што он „разваљује господске дворове“ и од отетога блага издржава хајдуке. На другом мјесту Ровински каже да је војвода Радоња хтио да погуби истакнутог човјека из сусједног племена да би могао на ово племе лакше проширити своју власт. Ровински даље каже да Радоња није био турска улизица него је хтио да са Кучима уједини Васојевиће који су били „почели да дижу главу“. Милош Марковић није признавао никакву власт, ни своју племенску, а камоли кучког војводе. Међутим, из пјесме *Васојевићи ударају на Бихор*, види се, каже Ровински, да су Васојевићи заједно са Кучима предузимали крупне акције и признавали Радоњу за свога вођу.

На основу пјесме може се закључити да трагедија харамбаше Марковића настаје због намјере кучког војводе да уклони непокорног васојевићког јунака и ојача свој утицај у том племену. Та својства се показују и у језику. Војвода се иронично обраћа унапријед осуђеном харамбашу Милошу ријечима: „Добро доћи, од крајине кнеже“. Његове касније ријечи добијају

¹⁸ Вешовић, *Васојевићи* ... 189.

¹⁹ Шаулић, *Српске народне пјесме* I, св. 1, Београд, 1923, стр. 70.

мирнији тон, али се испод те мирноће назире трагичан ток догађаја. Овај лик је дат у противрјечностима. Кучки војвода је приказан као непријатељ ослободилачке борбе Васојевића. Дијалог у пјесми је мотивисан и функционалан. Драматика пјесме је снажно изражена у дијалогу, као и у поступцима главних јунака. Пјесма је кратка и по томе подсећа на нашу старију епику.

На жалост, језик пјесме није богат, на појединим мјестима ни смисао није јасан, зато што пјесма није добро забиљежена²⁰.

Овај мотив, карактеристичан за племенски антагонизам, оставио је трага још у неким пјесмама из Васојевића, па се у једној поређује турска превара Божа Вешовића са кучком преваром Милоша Марковића.

И пјесме о харамбаши Ивану Лакушићу, јунаку с почетка XVIII вијека, говоре о васојевићким четатама које су залазиле дубоко у Србију и водиле борбу против турских зулумћара. Према пјесмама, Иван Лакушић је четовао против паше од Зворника и погинуо од колашинских Турака²¹. У коментару о пјесми „Милош Биновић и паша од Зворника“ Ровински претпоставља да је извршена замјена личности: мјесто Биновић — Марковић Милош. Тај закључак потврђује чињеница што пјесма не дјелује цјеловито. Ту се прича како чета од Лопата одлази у Шумадију да тражи злогласног пашу:

јер је пашче умом побјеснило
и велики зулум починило:
обљубио триста дјевојака,
су његових тридесет даија,
родило се триста копилади.

Несрећне дјевојке не смију своју дјецу ни да крсте јер паша

оће цуре дјецу да му њиве,
па да дјецу узме у даие,
да и они силни зулум граде
по Србији и по Шумадији.

Послије многих тешкоћа Милош Биновић са четом налази пашу код неке цркве гдје под шатором љуби српску дјевојку. Хајдучи избеаве дјевојку од турског зулума.

²⁰ То је констатовао и Радован Зоговић у напомени уз пјесму коју је уврстио у своју антологију *Црногорске еписке пјесме разних времена*, Титоград, 1970, 449—450.

Миодраг С. Лалевић говори о двјема варијантама ове пјесме од којих је једна, коју је он посједовао, вјернија историјском догађају („За пјесмом по Васојевићима“, *Прилози народне поезије*, 1935, бр. 2, стр. 243—260, бр. 3, стр. 286—299.

²¹ Вешовић, Цит. дјело, 218.

У сљедећој пјесми „*Погибија Лакушић Ивана*“, за коју Ровински с правом сматра да са претходном чини цјелину, опјевано је четовање Васојевића по Шумадији. Чета коју предводе Лакушић и Биновић допире до Ваљева. У том походу хајдучи су поубијали многе Турке, али је харамбаша Иван погинуо. М. С. Лалевић сматра да је то било прије 1718. године.

Обје пјесме показују правац кретања васојевићких чета и страдање српског народа од турских зулумћара који „прже коке а љубе дјевојке“. Пјесма отвара шире хоризонте и показује високу свијест васојевићких бораца о борби за ослобођење нашег народа на ширем простору. Иако је нецјеловита, пјесма садржи одраз те борбе и тога настојања.

У краћој пјесми *Стана заробљена у Мостару* истакнута је херојска улога жене у страдањима и освети. У старом друштву жена је савјест племена и народа. Она не заборавља увреде и поразе и тражи освету. У пјесми из збирке Ровинскога *Стана заробљена у Мостару* опјеван је догађај који се одиграо око 1660. године, а сачуван је у широј верзији у народној традицији тога краја²². О њему налазимо спомена у етнографским дјелима о Васојевићима Богдана Лалевића и Ивана Протића, Р. Вешовића и др. Према народном предању, приликом једне турске похаре племена васојевићки кнез Станоје Николин Дабетић побјегао је од Турака у Ровца код свога таста ровачког кнеза Иваниша. Али под притиском бега Љубовића, Иваниш издаје кнеза Станоја Турцима који му истраже бројну породицу: малу дјецу баце у јаму, а одраслу чељад одведу у ропство²³. Послије девет година тамновања у Мостару Станојева жена Мара поручује дјеверу Оташу да купи чету и освети брата и синовца, тј. њеног мужа и сина. Оташ са четом Васојевића, у којој се истиче хајдук Комнен Кољевић, одлази у Ровца. Васојевићи запале кнежевину кулу пуну Турака харачлија, а Кољевић посијече кнеза Иваниша.

У пјесми је обрађен мотив издајства и освете која у свијести херојске жене не застаријева ни послје девет година. Пјесма није инсистирала на трагичном процијепу у коме се нашла несрећна жена између љубави према мужу, сину и слободи, с

²² Варијанта ове пјесме налази се у збирци Вука Караџића (СНП, III, 69). Према Вуковој пјесми, Стана Станојева позива дјевера Таша Николића да је освети. Ташо позива Баја Пивљанина који са другом Лимом и четом дође у Васојевиће на кулу Таша Николића и са њим пође у Ровца. Тамо убију издајника („незета“) Иваниша и његову жену, а Ташову сестру Комненију. Према овој пјесми ровачки кнез је зет Станојев, а не таст као у васојевићким пјесмама.

²³ У једној новијој варијанти ове пјесме из збирке Новице Шаулића ровачки кнез је издао зета Станоја „за проклете паре од Турака“. У овој пјесми Станоје се презива Миликић („Освета војводе Станоја“, *Српске народне пјесме*... стр. 52).

једне стране, и мржње и освете према Турцима и оцу, виновнику њеног страдања, с друге. Пјевач није био у стању да прикаже ни много једноставније ствари.

Ровински је имао двије варијанте ове пјесме, друга под насловом *Колевић Комнен*, по истакнутом јунаку који је учествовао у догађају о коме пјесма говори. Пјесма садржи неке значајне појединости²⁴.

Дакле, у пјесми о освети кнеза Дабетића спомиње се некадашња похара Васојевића, али то није била прва похара која је донијела племену праву пустош послије које се седам година ватра није палила. То је била нека, по мишљењу Ровинског, каснија похара Ријеке.

У књижевном погледу пјесма је врло слаба, извјесну врједност представља живља слика хајдучког напада на кулу ровачког кнеза у којој су били опкољени Турци. У пјесми се дају подаци о народној ношњи и ратовању. Оташ наређује дружини:

Отпашујте са себе пасове,
а од главе одвијај шалове,
па носите сламу и сијено
да кнежеву кућу зазићемо
да њу живом ватром запалимо.

Поред пјесама о четовању, опјеване су и шире акције удружених племена, као у црногорској епици уопште. Има пјесама овакве садржине које обрађују старије и новије догађаје. Једна се односи на доба војводе Радоње када удружена племена нападају Турке у Бихору и Шумадији. У томе походу учествују Кучи, Братоножићи и Клименти. Пјесма носи наслов: „*Васојевићи ударају на Бихор и Шумадију заједно са Кучким војводом Радоњом*“. По пјесми, удружена брдска племена су похарала Пештер и Сјеницу, њихова војска је пријешла и планину Јавор, а затим Јелицу планину гдје се сусрела са Маћарима. Према пјесми и традицији, Маћари су отровали војводу Радоњу и поход се несрећно завршио.

Пјесме говоре о надирању васојевићких чета према Плаву и Гусињу, као и према Колашину. До крвавих сукоба са колашинским Турцима долази у другој половини 18. вијека и отада крвљења не престају све до пада Колашина.

Према једној пјесми из ове збирке („*Удар Колашинаца на Васојевиће*“) турска чета од Колашина уходи овце Миликића у Лијевој Ријеци. Ухођење овчара и стада пружа могућност пјевачу да прикаже непријатељске снаге које се припремају за сукоб. Интересантан је опис овчара Миликића:

На глави му од абе капица
и на њега сура кабаница,

²⁴ Ровински . . . 304.

на рамо му бистрог цефердана:
 гдје науми може погодити,
 ће погледа може дотурити.

У пјесми која описује напад колашинских Турака на овце Миликића, спомиње се Божо Вешовић. Од стилских средстава дат је пророчки сан Новакове жене. Символика сна, позната у народној епици, јавља се и овдје: питома ружица, крвава Даница, двије претходнице и пали мјесец. И у овој пјесми јавља се вила која обавјештава угрожене пастире о опасности од Турака. Пјесма садржи много ситних појединости — имена лица и локалитета, што је чини блиском нашим десетерачким хроникама.

Од истакнутих хајдука у овим пјесмама помиње се и харамбаша Божо Вешовић који је, као и његов отац Вешо, водио чете по Србији. Према једној пјесми, Божо Вешов се бори са колашинским Турцима и готово сам учини да хајдуци извојују побједу. Друга пјесма говори о његовој погибији од руке издајника („Погибија Божа Вешова“). У основи те пјесме обрађен је мотив убиства на превару ради мита. Паша Бушатлија из Скадра пише гусињском бегу Шабанагићу да му додијаше „даве“ на Божу Вешовића који, наводно, чини зулум сиротињи, плијени браве, сијече турске харачлије:

а све носи на тојаге главе
 по зенбилу Васовој нахији.

Зато паша за хајдукову главу нуди награду од триста читлука. На то се одлучује један Турчин, у ствари Васојевић, који је „скоро к дину прискочио“. Он позива Божу Вешовића на кумство и постави му засједу на путу. Вешовић и његов брат на коњима иду планином, Турчин из засједе се поколеба пред дивним призором:

Кад угледа доброга јунака
 и на њега рухо и оружје,
 планину је сунце огријало
 од његових тока и јелека,
 па се бјеше Туре покајало,
 жâ му бјеше њега иштетити.

То је једино свијетло мјеста у пјесми.

У пјесми је дата једна од оних дилема када јунаци пробубене савјести доводе у питање своју првобитну замисао. Турчин покушава да одврати дружину од убиства хајдука, али без успјеха. Божо Вешовић паде с коња погођен плотуном, али је и он уграбио двојицу.

Пјесме о Божу Вешовићу односе се, по мишљењу Ровинског на крај 18. или почетак 19. вијека, на вријеме прије Караборћевог устанка²⁵.

Поред пјесме о сукобима с Турцима, постоје и пјесме које опјевају епизодне личности и догађаје. Таква је „*Женидба Бура Куштримовића*“²⁶ која садржи романтичну причу о женидби васојевићког јунака са Туркињом, кћерком бега Шемовића. И ова пјесма се, по мишљењу Ровинског, односи на вријеме прије првог српског устанка. Млада Туркиња, велике љепоте („ни вила јој белћи друга није“), неће пашу ни везира него харамбашу и овчара којег је угледала са пенџера од куле како иде са фрулом у рукама пред хиљадом оваца. У пјесми се дакле чува спомен на номадско кретање стада васојевићких пастира по Босни и Србији до Дунава. Чим је лијепа Туркиња угледала Куштримовића, силно је зажељела да се уда за њега. Пјесма је сва у славу лијепе и самоволне турске дјевојке и њене љубави, па одудара од епских садржаја других пјесама. У догађајима се још јавља дјевојачка мајка, са турске стране других лица нема. То пјесми даје карактер љубавне историје или сватовске пјесме јер се казивање догађаја прекида ондје гдје почиње сурова повијест хајдучког живота. Прозно народно предање о овом догађају много је реалније и животније, оно се наставља ондје гдје се пјесма завршава. Према традицији коју је забиљежио Ровински, Турци су ухватили хајдука са женом и кћерком у пећини и каменовали их испод села Трепче.²⁷

У овим пјесмама помиње се још један васојевићки јунак са необичним именом *Фазли Шарац арамбаша*, родом из Слатине. Њега су погубили плавски бегови уочи Караборћева устанка. У пјесми о његовој погибији говори се како вила обавјештава гусињске Турке о кретању Шарца харамбаше на кога постоје

²⁵ У напмени о овој пјесми Ровински пише да је непосредни извршилац наредбе скадарског паше Бушатлије један Турчин из села Божића (*Црногорка*, Цетиње, 1884, бр. 19, стр. 150).

²⁶ Необично име Куштрим васојевићки јунак добио је по једном догађају из хајдучког живота. Када је овај хајдук једном побјегао из турског ропства, арбанашки хајкачи викали су за њим. „Ха, куше трим, бре!“ Од тих ријечи постао је надимак Куштрим (Вешовић, *Васојевићи*, 231).

²⁷ О истом догађају објавио је Томаш Катанић двије пјесме. Прва је ширира, забиљежена је 1912. године од Андрије Станића из Сућеске и војводе Лакића из Андријевице. Станићева пјесма три пута је дуже него пјесма Ровинског (има 532 стиха). У њој се говори о нападу паше Мамудбеговића на Васојевиће, што је успиједило као освета што лијепа Фата није хтјела да се уда за пашу. Приликом напада паша тражи од племенских првака (двојице Раичевића) харач у који убраја Фату и њеног мужа Куштрима. Овај захтјев је племе на збору одбило и успиједио је напад двојице паша — од Пећи и Косова. Пред јачом силом Васојевићи су се повукли у Комове, Турци су похарали нахију, заробили Куштрима и његову жену и живе их бацили у јаму. Према Катанићу, Турци су убили Куштрима харамбашу приликом напада Кариман-паше на Васојевиће 1756. године. Томаш Катанић, „Песма о Куштриму Васојевићу“, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. XV 1940, 147—154.

многе „даве“. То су ријетки примјери у епским пјесмама да вила пружа помоћ турској страни против нашег јунака. Према казивању пјесме, Шарац је —

навалио Хасу пространоме,
по чивчија порез ударио:
све по товар бијеле пшенице
и за трошак маџарију златну.

Вила је казала Турцима куда ће хајдук проћи да му поставе засједу. Једнога јутра болесни харамбаша наиђе преко планине на турску засједу и погибе²⁸.

Последње пјесме из новијих времена опјевају борбе Црногораца за припајање Плава и Гусиња Црној Гори после берлинског конгреса 1879. То више нијесу биле хајдучке, племенске или међуплеменске борбе, него шири поход у коме учествује војска једне државе. О истом догађају (црногорском поразу на Новшићима) Ровински је имао двије пјесме из Васојевића, али их је одбацио и узео је пјесме од пјевача Абдулаха Османа из Гусиња.

У пјесмама муслиманског пјевача догађаји су широко приказани, али са гледишта супротног црногорским пјевачима. У Абдулаховој пјесми преувеличани су црногорски губици, али нема увредљивих и грубих израза против Црногораца. Пјевач се успјешно користи умјетничким средствима народне пјесме, али у његовим пјесмама има анахронизама (вила са врха Широкара саопштава гусињском паши одлуке берлинског конгреса).

У пјесмама о тим догађајима и јунацима успјешно су изграђене пјесничке слике. Припјев на почетку пјесме, који представља увод у догађаје, показује дух ове епике, њену оријентацију, језик:

Све у име бога да молимо,
а за здравље цар-Отмановића,
уздржи му, боже, царевину
и газију, пашу гусинлију
што му ћенар и крајеве чува.
Главе дава ћенар не пуштава.

У пјесми је приказано неколико ликова. Ровински истиче лик Али-паше гусињскога који је био на челу овога покрета, на супрот њему пјевач приказује књаза Николу. Али живље су приказани ликови учесника у бици — Јакуба Феровића и Марка Миљанова. Сликвито је приказана погибија Јакуба Феровића и повлачење са бојишта Марка Миљанова. Погибија Феровића описана је живо, са низом реалистичких детаља:

²⁸ О овој пјесми и њеној историјској основи в. прилог Михаила Лапића, „Фазли Шарац из народне пјесме“, *Гласник ЦАНУ*, III, Одјељење умјетности, књ. I, Титоград, 1976, 123—130.

насу лантра ка небеска крупа
на Јакупа и коња чилаша,
седам осам уби га пушка.
Он погибе алла-рахмет-илесен!

А затим настаје борба око Јакубове главе и коња. Турци бране бегову главу, док по бојишту јури његов коњ без господара:

е да видиш коња Феровића,
бе он бјежи низ село Новшиће,
на њега се седло искривило,
кубурлије крвљу залирене,
дизгине се међу ноге вучу.
Виђоше га од Плава Плављани:
Вај си нама данас и до вијека!²⁹

У другој слици Брђани ускачу у воде набујалог Лима под ватром турских куршума. Са својом војском се повлачи и Марко Миљанов:

О да видиш муке од Брђана,
воду газу, а боја бијаху,
док удрише води на валове
неколико вода понијела.
Па да видиш војеведе Марка:
поред Лима ћераше Ђогина,
све на воду окрећаше главу,
Лим се мути, војвода се љути,
све на воду окрећаше главу
бе му мрке носи Црногорце,
њему није жао Црногорце,
но му жао Куче витезове:
ш њима орлује и ш њима добрује.

У пјесми се наводе губици Црногораца, али се не преувеличавају у толикој мјери као у албанским народним пјесмама. Каже се да је 330 глава посјечено и однесено у Гусиње паши. Међутим, Ровински наводи да је погинуло 108 Црногораца и 116 рањено. По његовим ријечима, пјесма се одликује истинитошћу, пјевач не крије жртве с албанске стране међу којима је било знаменитих људи. Ова најопширнија пјесма у збирци Ровинског садржи низ успјелих слика из борбе и упечатљивих појединости. Она се одликује архаичним језиком.

²⁹ Марко Вујачић (у дјелу „Знаменити црногорски и херцеговачки јунаци, књ IV, Просвета Београд, 1956, на стр. 91) пише да је Јакупа Ферезовића убио поп Никола Симовић, командир братоношки. Међутим, то није тачно. Према народној традицији, гусињског бега у бици на Новшићима 1879. године посјекао је Груја Радошев, што је опјевано и у народној пјесми.

О историјским догађајима, који су у овој пјесми опјевани, Ровински је више пута писао у црногорским и руским публикацијама, оружане сукобе изближе је пратио као ратни дописник за један руски лист. Ова пјесма је занимљива са становишта њеног односа према стварности коју опјева. Ровински даје предност оним пјесмама које нијесу оптерећене појединостима, у којима се не обасипају хвалама и почастима званичне личности, као што су биле, по његовим ријечима, новије црногорске пјесме.

Говорећи о језику црногорских пјесама, Ровински каже да је у Црној Гори „мање турских ријечи него у других Срба не искључујући ни Србе у Краљевству. А у самој Црној Гори их је могуће наћи више у крајевима гдје је дуже трајала турска власт, као што су Пива, Дробњак, Бањани, Васојевићи“. И пјесме из његове збирке показују већи утицај турског језика. То се огледа чак у именима појединих јунака (Фазли Шарац харамбаша) и у језику лица и пјевача. У пјесми се прича како се —

Фазли асли побољео љуто
од каура срца јуначкога.

Насупрот бројним примјерима високог патриотизма и свијести о заједништву нашег народа на широком простору, у овим пјесмама има негативних поступака неких јунака, појединачног навикавања на ропство и срстања са њим. Када Бихорци, по једној пјесми, забране Васојевићима повратак са стадима преко њихове територије, Васојевићи траже заштиту од Турака. Представник васојевићких чобана обраћа се паши и подсјећа га како му је, он Васојевић, „доносио главе од Брђана“ и Колашинаца и „китио му на Врују бедеме“. Али овај догађај односи се на средину 19. вијека када су Турци сурово похарали Васојевиће због све јаче оријентације према Црној Гори. Појединачни примјери сарадње Васојевића са Турцима налазе се и у пјесмама са најстаријим мотивима о мегданима када васојевићки јунак гине у двобоју мјесто подгоричког бега.

Нехеројске мотиве обрађују пјесме које опјевају међуплеменске сукобе. У неким пјесмама видно је нерасположење племенског пјевача према Кучима и другим племенима. У пјесми „*Бој на Љубану*“ опјева се напад Куча на васојевићке катуне и овце. Васојевићки јунак Симо Лакићевић

... јуначку не суши обућу
до све стражу чува од Брђана.

По мишљењу Ровинског, ови догађаји су се одиграли од 1810. до 1815. године, дакле, у вријеме агоније устаничке Србије. Оваквих примјера хроничарских пјесама о међуплеменским размирицама има и у другим збиркама из Црне Горе.

Дегенерацију ове поезије показује и неепска улога виле у догађајима када је она на страни Турака. У једној пјесми вила обавјештава бихорске бегове о кретању брђанске војске која хоће да нападне Бихор. У другој пјесми вила се оглашава на турској страни јер муслимански пјевач сукоб гледа са свог становишта. Он се користи умјетничким средствима народне поезије, па и њеном фантастиком. Анахронизам у вилином говору је то што она извјештава Турке о одлукама берлинског конгреса! Колико поједини новији пјевачи немају слуха за епску улогу виле у пјесми, показује примјер пјевача Дедовића у чијој пјесми вила говори Турцима како је кнез заклао хајдучима за вечеру — ћурку и ћурана! Тако је овај елеменат фантастике, који је у старијој епици имао умјетничку функцију, у новијој епици депоетизован. То илуструју неке пјесме из збирке Ровинског.

Ровински је дошао касно на неистражен терен када је народна пјесма већ била прецвјетала, када су многе старе пјесме биле заборављене или оштећене новим наносима. Руски научник није имао прилике да сретне даровите пјеваче, њих више можда није ни било. Одлучивши се за избор, а не за сакупљање цјелокупног пјесничког материјала, Ровински је стално био у опасности да умјесто аутентичне народне пјесме узме фалсификат. Мора се рећи да је имао изоштрено чуло да разликује праве вриједности од њихових сурогата, мада су му се ови други много више нудили. Није настојао да сакупи што више пјесама него је бирао, тражио је, по ријечима Путилова, оно што је карактеристично и ново. У томе је у великој мјери успио.

Књига Ровинског има велики значај и због његовог опширног разматрања многих питања из народне поезије. Руски научник је уочио много онога што је битно за живот народне пјесме у специфичним условима. Али је, као странац, понешто превидио и погрешно схватио. Критика је указала на неке недостатке у његовом избору пјесама, на извјесне слабости у његовим закључцима и на пропусте у биљежењу и редиговању пјесама. Ми бисмо додали и неспретне формулације неких наслова пјесама. Али тих слабости је и он био свјестан.

На недостатке у избору пјесама указао је Миодраг С. Лалевић. Он показује једну новију појаву у животу народне епике. Наиме, од сједињења са Црном Гором настаје фабриковање пјесама у Васојевићима са одређним политичким циљем. Ровински је, сматра М. С. Лалевић, насиједоо фалсификованим народним пјесмама. Ове „удешене“ пјесме уздижу и величају личности које су више одговарале новој оријентацији племена, а потискују раније које су пјевале о четовању и подвизима васојевићких јунака по Србији. По мишљењу М. С. Лалевића, то је рађено „да се не освежи сећање на раније продирање васојевићких харамбаша преко Санцака за Мораву и Шумадију“. Је-

дан други критичар каже да код Ровинског „има доста лепих бележака о садржини, облику и карактеру црногорске народне поезије“, али има и тврдњи са којима се критичар не може сложити (Тихомир Остојић).

Теоретска и књижевно-историјска разматрања Ровинског су свакако значајан прилог проучавању црногорске народне епике и освјетљавању услова у којима је она вјековима стварана. Његова разматрања, која су садржана у овој књизи, нијесу настала толико на основу литературе, која тада није била нарочито богата, а коју је руски научник познавао, колико на основу непосредног проучавања народног живота и стваралаштва. Ровински је боље од многих, који су сличан посао радили прије и после њега, разумио нашу народну епску песму, па је већина његових судова о тим питањима и данас врло актуелна. Зато, сматрамо да књига Ровинског није довољно проучена и искоришћена ни као збирка пјесама ни као широко заснован научни рад о црногорској епизи, односно о пјесмама једног племена.

Ровински је проучавао епску народну поезију на материјалу из збирки Вука, Симе Милутиновића и Његоша. Нарочито су значајни његови радови о Милутиновићевој *Пјеванији црногорској и херцеговачкој* и о Његошевом *Огледалу српском*. Он је проучавао пјесме у свјетлости историјске грађе, на мјестима гдје су се збили догађаји које пјесме опјевају. На терену је провјеравао појединости из пјесама и поређивао их са народном традицијом.

Дубљем упознавању црногорске епике допринијело је Ровинском и то што је проучавао напоредо цјелокупни духовни живот Црногораца, као и шире, српског народа, па је ово пјесништво посматрао у контексту других компонената народног живота. Ровински је испитивао народно стваралаштво и других народа који су били на сличном културном ступњу развика, па му је то помогло да уочи наше специфичности. Свој научни и истраживачки рад обављао је са великом љубављу према Црногорцима са којима се необично зближио, па је и ову поезију посматрао „изнутра“, али и са не мањом љубављу према истини и поезији. Разумио је природу пјесничког дјела и схватио да поезија није проста копија живота. Сматрао је да је она пјесма лијепа која не садржи само историјску вјеродостојност него више пјесничку и умјетничку истину и поруку, што је више пута нагласио. Ниједан други научник који је проучавао народно стваралаштво у Црној Гори није имао све те услове.

Jovan Čađenović

FOLK POEMS FROM VASOJEVIĆI IN THE COLLECTION OF
P. A. ROVINSKI

S U M M A R Y

The well-known collectors of the Montenegrin folk epics Vuk Karadžić, Njegoš, Sima Mrlutinović and others did not collect the folk songs (poems) from Vasojevići. The Russian scholar P. A. Rovinski is the first who did research and collected the folk songs of this people. This area drew the attention of Rovinski because of its interesting social and folk life and because it was not represented in known collections of folk poetry.

Rovinski regarded the poems found in Vasojevići as original and new in contents, spirit and form. In his book Rovinski deals with the history and tradition of this people and with their echo folk songs. Poems in this collection sing of the events from the beginning of XVII to the middle of XIX century. Besides these, there existed in people poems about heroes and events from our other areas. Poems were sung with a local and wider folk orientation (about heroes, kotari uskoks, the fights for freedom of Serbia and others). All poems have been written down by the singers from Vasojevići.

Although the writing down of these poems came with a delay (folk epic was already flourishing), the book by Rovinski is an important selection of folk epic poetry of this area and is an interesting study of the life and of the epic poetry of this people.

